

SUBJEKTIVNA REALNOST MIGRACIJSKIH PROCESOV: BRATI, POSLUŠATI IN RAZUMETI MIGRANTSKE IZKUŠNJE

Mirjam Milharčič - Hladnik*

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Subjektivna realnost migracijskih procesov: brati, poslušati in razumeti migrantske izkušnje

Migrantska korespondenca družine Udovič-Valenčič-Hrvatini obsega več desetletij dopisovanja med Jelšanami, Clevelandom in Buenos Airesom in predstavlja pomembno gradivo za preučevanje subjektivne realnosti slovenskih migracijskih procesov. Razkriva, da so bili udeleženci migracijskega procesa – tisti, ki so odšli, in tisti, ki so ostali – aktivni, dinamični posamezniki, ki so sprejemali ambiciozne odločitve glede na zgodovinske okoliščine, vendar v skladu s svojimi osebnimi preferencami. Skupaj z ustno zgodovino, pričevanji in življenjskimi zgodbami je migrantska korespondenca neizčrpen vir ključnih informacij o intimnem doživljanju sveta, ki ga migrantska izkušnja naredi velikega, kot je velika domača vas.

KLJUČNE BESEDE: migrantska korespondenca, subjektivna realnost migracijskih procesov, socialna organizacija migrantov, ustna zgodovina, kontekstualnost.

ABSTRACT

Subjective reality of migration processes: to read, listen to and to understand migrants' experiences

Migration correspondence of the family Udovič-Valenčič-Hrvatini span over many decades of corresponding among Jelšane (Slovenia), Cleveland (USA) and Buenos Aires (Argentina) and offers an important material for the research of the subjective reality of Slovenian migration processes. It shows that the participants of the migration process – those, who left and those, who stayed – were active, dynamic individuals, who made ambitious decisions regarding the historical circumstances, but also their own personal preferences. The migration correspondence is together with the oral history, life stories and interviews, an indispensable source of the relevant information on the intimate perception of the world, which the migration experience makes as big as a home village.

KEY WORDS: migrants' correspondence, subjective reality of migrants' experiences, social organization of migration, oral history, contextually.

* Dr. sociologije, doc. sociologije, višja znanstvena sodelavka, Inštitu za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-pošta: hladnik@zrc-sazu.si

PROLOG

Saturnia New York 24/11 30

Draga Mama!

Najprej Vas najdražje pozdravljam ednako tudi Ivana. Nemorem drugače kakor da najprej vprašam kako si prišel ti Ivan tisti večer domov če si vдобil vlak. Jast sem precej tisti večer si vдобila kompanijo tukaj na parniku. (...) Na 13 smo prispeli v Patraso – tam se je na karcalo dosti Grkov. Na 14 smo bili v Napoli tam smo prispeli v poldne od tam sem Vam mislila pisati pismo pa mi ni bilo mogoče ker smo mogli iti na vižito. Ob 3 popoldne so nas vsih ki smo imeli talijanske pasoše dali s šifa in so nas naložili na en avto in so nas peljali daleč v Mesto na velike vižite. Tako da od 3 popoldne do 7 ½ zvečir nas ni bilo nazaj Jože je bil ves v skrbeh da so me morda vrnil. Nadalje druge dneve je bilo vse slabše morje jast nisem lani hotela verovat Jožetu ko mi je pisal da je bil šifkakor orehova lupinja. A res ravno tako so se valovi ž njim igrali 5 dni so bila vsa vrata in vse zaprto nismel nobeden ven na kverto ker so šli valovi preko njega v soboto in Nedeljo je boljše. A danes se bližamo h kraju pa niti nevemo dase vozimo drevi okoli polnoči bomo v New Yorku.

Na šifu bomo do jutra in potem bomo spušeni ven.

Danes u Torek 25 opoldne smo šli s parnika. Z Bogom

Zazdaj končam bom Vam z mesta še kaj več.

Naj dražje Vas pozdravjam in v duhu poljubljam Vas mama in tebe Ivan Vaša

Nezabljena Pepica in

Josip Valencich

Ljuba mama!

Vas prosim ne jočite in ne žalujte po meni po tolaženi bodite!

Pepica se je vkrcala na parnik Saturnia novembra 1930 v Trstu. Imela je enaindvajset let in modno ukrojeno obleko, nosila je v kito spletene kostanjeve lase in nekaj mesecev tudi poročni prstan. Jože, ki se je v Neaplju bal, da je ne bi bili vrnil na ladjo, je bil njen mož. Podpisala ga je Josip Valencich, saj je bil navsezadnje Američan in je temu primerno spremenil svoj priimek. S svojo družino se je naselil v Clevelandu, še preden se je začela prva svetovna vojna in še preden so takoj, ko se je končala, v njegovo in njeno rojstno vas vkorakali Italijani.¹ Njegova rojstna vas, Novokračine, je

¹ »Tih, čez noč, so se pojavili v vasi Italijani. Enajstega novembra 1918 je bila uradno končana prva svetovna vojna, dvanaajstega novembra istega leta je bila v Ilirski Bistrici že postojanka ka-

predzadnja na Primorskem in njegov oče je 1909 odšel v Ameriko kot avstrijski državljani. Priimek si je spremenil v Walencich, da je zvenel bolj nemško in manj slovansko, saj so v tistem času v Združenih državah Amerike na Slovane, posebej Poljake, gledali kot na kriminalce in ničvredneže. Delal je kot brusilec jekla in je 1920 poslal po ženo in sinova, ki so pripotovali k njemu kot italijanski državljani. Ko se je sin Josip deset let pozneje odpravil na obisk v domače kraje, si je priimek spremenil v Valencich, da je bil primernejši novemu redu in je ustrezal italijanskemu črkovanju.

V bližini Novokračin je bila njena rojstna vas, takrat občina Jelšane, stisnjena v breg, nekje na tretjini poti med Ilirsko Bistrico in Reko. Siromašna je bila od vedno, z dnem, ko so Italijani na šolo obesili napis *Scuola Elementare*, pa je siromaštvo začel prežemati obup.² Leta 1923 se je v Ameriko odpravil Jože, Pepičin brat. Ni mu mogla verjeti, ko je pisal, da je bila ladja na razburkanem morju kot orehova lupina. Kot mnogi Slovenci se je namenil v Cleveland, ameriško Ljubljano, kjer je spoznal svojega soimenjaka Jožeta Valenčiča. Prvo pismo zgodbe o tem, kako se je Pepica znašla z njim kot soprogom na Saturnii, je morda leta 1930 napisal prav on.

Draga sestra!

Ne vem kaj je z vami, da ni nič glasu od vas. Minulo je že dva meseca od kar nisem dobil nič od vas. Čudno, da tako molčite? Dobro vem, da ste zaposleni z velikim delom zdaj v tem času toliko časa bi si bila lahko vzela in pisala dve vrstici. Mogoče ste mi zamerili, da sem vam premalo poslal ko sem poslal mami 5 dolarjev. Meni ni bilo mogoče, da bi bil poslal več. V prvi vrsti slabo delam, drugo so mi stroški na vratih torej mislim, da se nimate zakaj užaliti? Pisal sem Tonetu, da če mu je mogoče, da vam naj kaj pošlje. Odgovora od njega še nisem dobil. (...) Kako pa vi? Imate zdaj dosti dela? Ali ste že pokosili? Kako so mama, so še kaj pri moči? Kako je kaj z onim fantom iz Novokračin ki je prišel iz Amerike? Si je že katero izbral, ali je mogoče že poročen? On je fest fant in od dobre družine. Ona ki bo njega poročila bo dobila dobri stolček. Če pride kaj v Jelšane ga pozdravite. Reci mu naj se pozuri, da čakamo ...

Najdražje vas pozdravljam in poljubljam vaš Josip

rabinjerjev, v Jelšanah pa okrog dvajsetega novembra.« Cilka Udovič, Zgodbe iz Jelšan, *Jesenski listi*, Glasilo Društva upokojeencev Ilirska Bistrica, 7, 1999, str. 20.

² »Na vrhu vseh klancev, na vrhu griča, se je v nebo dvigala cerkev z lepim zvonikom. Tik ob cerkvi je stala velika, bela dvonadstropna stavba, šola, z napisom na tabli Ljudska šola, ki je bila zgrajena med leti 1845 in 1850. Idilika bi bila popolna, če ne bi revščina kukala izza vsakega vogala. Vendar je bilo čutiti polnost življenja na vsakem koraku. Tedaj je bilo v Jelšanah nekaj nad 400 prebivalcev. Ukvarjali so se s kmetijstvom, predvsem s poljedelstvom in živinorejo, pa tudi z obrtjo. Bilo je nekaj trgovcev, gostilničarjev, čevljarjev, krojačev, mizarjev in kovačev. Obrtniki so se veliko lažje prebijali skozi življenje, dočim so kmetje s svojim enostavnim, skromnim orodjem bojevali svoj večni boj za obstoj. Delo na polju je bilo povezano z veliko solidarnostjo in običaji ob košnji, žetvi, mlatenju, ličkanju koruze itd.« Prav tam, str. 20.

Mogoče pa je prvo pismo v zgodbi o tem, kako se je znašla na Saturnii, Pepica napisala sama. Bratu Josipu – Jožetu, ki je na začetku svojega bivanja v Clevelandu stanoval pri Valenčičih, je nekaj let prej v pismu poslala svojo sliko. Domači sin Jože je videl sliko »in se zaljubil vanjo«.³

Slika 1: Slika Pepice, v katero se je zaljubil Jože Valenčič leta 1928

Poleti 1930 se je tako v času košnje v Jelšanah oglasil fant iz Novokračin, ki je prišel iz Amerike. S Pepico sta se poročila 20. avgusta, ko je bila košnja pri kraju. Na poroki ni bilo brata Jožeta, pa tudi ne brata Toneta, o katerem Jože v pismu sestri omenja, da mu je pisal, naj pošlje mami kaj denarja. Brat Anton – Tone se je leta 1926, tako kot veliko drugih Primorcev, izselil v Argentino. Ko je dobil sestrično pismo, v katerem mu piše, da se je poročila, ji je v Cleveland sporočil, kako mu gre. Tako kot brat Jože v Ameriki, je tudi on v Argentini prestajal težke čase. Italijani so ljudi doma privili z davki, raznarodovalno politiko in poniževanjem, gospodarska kriza pa je brezup razsejala po celem svetu.

³ Joe Valenčič, sin, v intervjuju po elektronski pošti, 6. julij 2005.

Draga Sestra!

V začetku mojega pisanja te najlepše pozdravim ednako tudi tvojega moža Brata in Mater. Včeraj sem vdobil tvoje pismo za katerega ti najlepša hvala. Pišeš mi da kako je to da nič ne pišem. Jast pišem vsake toliko kakšno pismo vdobim pa skoraj nič. Predlanski Božič sem vdobil eno pismo od tebe in sedaj ko si mi pisala da si se poročila evo to je vse. Še od Jožeta sem jih več dobil. Nevem se moja pisma zgublajo ali jih na pošti v Jelšanah u koš mečejo. Vsi se tožimo da nam gre slabo pa tudi jast se nimam kaj hvalit odkar sem prišel v ta prokleti Buenos Aires vedno slabše mi gre. (...) Mislil sem da bodem kaj za veliko noč poslal pa kakor kaže ne bom mogel. Človek čaka na boljše pa gre vedno slabše tako da za siromaka ni več življenja. Torej z mamó vama je bila teška ločitev oh vem da vama je bilo obema težko ali kaj hočemo usoda nas je razkropila v daljni neznani svet.

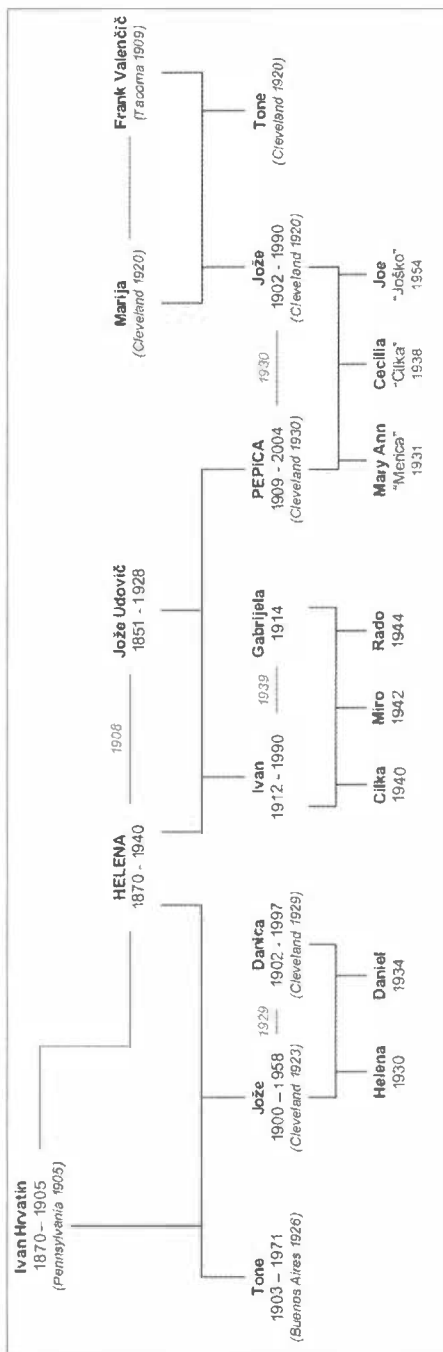
Brat Jože, ki je leta 1929 obiskal Jelšane in se poročil s sovaščanko Danico, se je novice o poroki svoje sestre s prijateljem *od dobre družine* močno razveselil. A tako kot brat Anton, je tudi on odpisal zaskrbljeno pismo za mamó. Priložil ga je pismu sestri in ga posebej naslovil, *Moji Mami*, ter napis debelo obrobil.

Draga Mama! Ne joka jte preveč po Pepici, ker to bi vam lahko škodovalo. Vem, da vam je hudo ko boste izgubili edino hčerko ali naj vam bo v tolažbo, da si je dobila dobrega moža in od dobre družine. Dobro vem, da bo v duhu vedno pri vas. Mogoče vam bo več pomagala kakor da bi se bila tam kje poročila. Vam kličem ponovno potolažite se. Vas pozdravlja in najdražje poljublja Vaš nepozabljeni sin Josip

Nato se pismo nadaljuje:

Pepica prečitaj te vrstice mami drugo vam nimam kaj pisat. Že hitro pridite vas nestrpno pričakujemo. Pozdravi Ivana. Pozdrav in poljub tebi in tvojemu Joškotu. Pepica draga daj mami malo korajže ko boš ti odhajala iz domače hiše. Vem, da bo to hudo tudi tebi. (...) Le pogum sestra draga!

Mama Helena se je kot vdova poročila z Jožetom Udovičem. Njen prvi mož, Ivan Hrvatín, se je 1905 odpravil v Združene države Amerike in se istega leta smrtno ponesrečil v kamnolomu mesta Butler v Pensilvaniji. V Jelšane je prišla s sinovoma, Antonom – Tonetom in Josipom – Jožetom, ki ju je Jože Udovič uradno posvojil, obdržala pa sta priimek. V drugem zakonu je rodila hčerko Pepico in sina Ivana. Vsi otroci so bili bratje in sestre in so se imeli radi, tako kot so jih imeli radi starši. Jože Udovič je bil izobražen kmet, ki je bil župan občine Jelšane, ocenjeval je nepremičnine in bil tudi mrliški oglednik.

Slika 2: Družinsko drevo družine Udovič-Valencič-Hrvatin⁴

⁴ Letnica in mesto v oklepaju označujeta leto in kraj izselitve. Družinsko drevo je izrisala Maja Brajnik.

Mama Helena je po smrti moža 1928. leta in odhodu treh otrok v *daljni neznani svet* ostala v Jelšanah sama z najmlajšim sinom Ivanom. Vse je skrbelo njeno od garna oslabeledo zdravje, še bolj pa, da ji bo odhod edine hčerke strl srce. Njo je skrbelo, kako ohraniti domačijo in življenje sina zaradi vojaške obveznosti, pa kako se godi njenim otrokom po svetu, ali so srečni, zadovoljni in preskrbljeni. Ob odhodu hčerke je moževi materi Mariji Valenčič napisala pismo:

Draga mama!

Namenila sem Vam pisat par vrstic in Vas prosit da sprejmete mojo hčer zadovoljno. Moja srčna želja je dabiste bile skupaj srečne in zadovoljne in složno živele. Jaz sem moji Pepici dala nauk da mora bit dobra in potr pežljiva in upam da boste ž njo zadovoljni. Vas pa prosim nezamerite jej ce nebi bilo kaj prav in potrpite tudi Vi žnjo. Nadomestujte jej vi mater ker jaz sem daleč ločena od nje. Zgubila sem ž njo vse najdražje dasi nemorem mesta najdit in vendar ko bom čula da ste si vsi dobri in daje srečna bom lažje prenašala vse. Mi se malo poznamo, ali vsak mi pove le dobro od Vas zato se tudi tolažim da boste se sporazumele med seboj. Prosim Vas navadite in pokažite joj Vi po svoje ker v vsakem kraju so druge navade.

Meni je jako hudo ker sem ostala sama z najmlajšim sinom moji dragi otroci pa so vsi tako daleč od mene. Nesmem se zmislit kako smo ločeni. Še enkrat Vas prosim bodite si dobri in složni toso moje srčne želje.

Konec novembra, na začetku najhujše svetovne gospodarske krize, se je v Cleveland vrnil Jože Valenčič z ženo Pepico. O prihodu iz pisem ne izvemo nič, opisal ga je njun sin Joe.

»Ko je naša mama prišla v Cleveland, je bila oblečena v knit suit, ki ji jo je moj oče kupil v Trstu, in obuta v spectator čevlje, tiste dvobarvne čevlje z luknjičastim okrasom. Torej je bila oblečena po najnovejši italijanski modi. Prišla je v Cleveland in nona in njene prijateljice so bile v temno oblečene in z dolgimi kıklami. Ena je z glavo zmajevala in mami rekla, 'gosposka, gosposka', mlajša prijateljica pa je rekla, da mama izgleda kot Ingrid Bergman. Mama je imela dolgo kito in je bila ponosna na svoje lasje kostanjeve barve. Nona ji ni pustila kito nositi spuščeno po hrbtu, češ da bi jo moralo biti sram pred možem lase kazat. Čez nekaj časa je mama ugotovila, da ne more pravega klobuka najti, ker so bili modni ozki cloche klobuki, ki so stiskali glavo in ni bilo prostora za njeno spleteno kito. Odločila se je, da si bo lase ostrigla, da bo bolj po modi. Ampak nona se je uprla in rekla, da 'ne bo ostrizenka pod mojo streho spala'.«⁵

⁵ Joe Valenčič o prihodu svoje mame v Cleveland, diskusija na mednarodni konferenci »Vloga žensk v migracijskih kontekstih slovenskega etničnega prostora«, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo, 17. oktobra 2004.

Slika 3: *Pepica in Josip Valenčič pred odhodom iz Jelšan leta 1930*

Tako se je začelo življenje Pepice Udovič iz Jelšan, poročene Valenčič, ali natančneje, Valencih, pod skupno streho z mamo njenega moža, njegovim bratom Tonetom in najemnikom v stari leseni hiši v slovenski soseski Clevelanda.⁶ Začela se je živahna korespondenca družine Udovič-Valenčič-Hrvatini, ki je med tremi kontinenti potekala več kot štirideset let in je del ohranjene. To so Pepičina pisma v Jelšane, ki jih hrani njena nečakinja Cilka Udovič, in pisma iz Jelšan v Cleveland, ki jih hrani njen sin, Joe Valenčič. Med njimi so posamezna pisma bratov Jožeta in Antona ter Pepičina pisma bratu v Argentino in bratu Ivanu v Italijo, kjer je služil v italijanski vojski, ter nekaj pisem Pepičinih prijateljev. Za ta prispevek so uporabljena pisma od leta 1930 do 1940.⁷

⁶ »Pepica se je spominjala, da ji je Josip pravil, kako imajo v Clevelandu dve hiši, pa tudi posebno sobo v hiši, kamor grejo po večerji glasbo poslušat. Njeno prvo razočaranje je bilo, ko je videla v Clevelandu same *lesene barake*, posebno tam, kjer bo živela. Dve leseni hišici, že 60 let stari, z betonsko ploščo med njima. Music room je bila mala temna living room s starim Victrola gramofonom.« Joe Valenčič v intervjuju po elektronski pošti, avgust 2005.

⁷ Cilka Udovič iz Jelšan in Joe Valenčič iz Clevelanda sta mi dovolila fotokopirati in uporabljati ta del družinske korespondence, pisma, ki jih je Pepica hranila v svoji hiši v Clevelandu, in pisma, ki

PISATI IN BRATI

Možnost boljšega življenja otrok, četudi negotovega in tveganega, je bila neustavljivo privlačna za mamo Heleno. Njeno žalost ob odhodu ljubljene hčerke je tolažilo dvojno upanje. Da bo uresničena prošnja, *nadomestujte jej vi mater ker jaz sem daleč ločena od nje*, in da bo izpolnjeno pričakovanje, ki ga je materi napisal sin Jože v tolažečem pismu ob Pepičini poroki, *mogoče vam bo več pomagala kakor da bi se bila tam kje poročila*. Najprej se je izkazalo, da je v obljubljeni deželi vsak dan hujša gospodarska kriza in da ni mogoče izpolniti pričakovanj. V prvih letih Pepičino pisanje niha med potrebo, da bi mami razložila, zakaj ji ne more poslati več denarja, saj v pisma s težavo prilaga po dolar, včasih pa še tega ne, in željo, da je ne bi obremenjevala s hudimi težavami, ker mož nima dela, hkrati pa je bolehen in je za zdravniško oskrbo potreben denar. Leta 1931, ko Pepica piše: *Da Jože dela, bi sebil kakšen dolar Vam poslal ali ni nam mogoče. Jože ne dela še nič niti ne kaže da bo*, rodi hčerko Merico. Ko se leta 1933 brat Jože z družino preseli v njihovo bližino, v eno od obeh hišic, Pepica z navdušenjem sporoča mami, da je tako Merica dobila *kompanijo*, predvsem pa *smo vsi veseli in zadovoljni posebno jast in Jože. Ker jast strašno Jožeta brata ljubim kakor sem ga ljubila še ko sem otrok bila tako tudi danes malo je bratov in sester dabi se tako radi imeli kakor se imamo jast in Jože. Kar jast nardim za Jožeta mislim da nardim Vam ker znam kako ste se smirom zanjega pojedali*.

Do leta 1934, ko je rodila sina Roberta, ki je po sedmih tednih umrl, sama pa je komaj preživela, je iz pisem mogoče razbrati, da se je uresničilo vsaj njeno upanje o složnem in mirnem življenju z moževo materjo. Potem pa je v pismu 28. julija 1934 sporočila mami, da *sva jast in Jože posebi* in da sta se *pobrala brez krega*. Pojasnilo je bilo preprosto, *Mama so bili z nami dobri dokler je šla vsa voda na njihov mlin, kakor mi je rekla teta Minkina ko se je z mano po zdravila da dokler bo vse po njihovo da bo dobro in da mi bojo vse dali a kadar da jim se bom kaj zamerila da bo slabo zame in tako je bilo*.

Ljuba Mama! Poprej Vam nisem nikoli nič pisala, rajši sem Vam dobro ko slabo ker Vam nisem hotela delat skrbi ker vem da jih svojih imaste preko glave. A ni ga bilo dneva da se ne bi Vas spominjala Vas in Vaših beset. Do-

jih hranita Elka oziroma njena hči Cilka v svoji hiši v Jelšanah. Korespondenca se začne leta 1930 s prvim Pepičinim pismom z ladje Saturnia in drugimi pismi, navedenimi na začetku besedila. Na drugi strani je začetek pismo mame Helene Mariji Valenčič iz istega leta. Kot mi je povedal Joe Valcnčič, je imela njegova mama to pismo spravljeno čisto posebej. Korespondenca se končuje in spreminja s smrtjo družinskih članov, kot je razvidno iz družinskega drevesa. Glavnina pisem, ki so mi bila na razpolago, zajema obdobje od 1930 do 2004 in obsega približno 250 strani gradiva. Od leta 1930 do 1960 imam trenutno zbranih več kot sto pisem in voščilnic. Zaradi omejenega prostora sem se v prispevku osredotočila na obdobje prvih desetih let in samo na nekatere vidike. Za korespondenco, pomoč pri razumevanju družinskih razmerij in vse dodatne informacije se Cilki Udovič in Joeju Valenčiču najlepše zahvaljujem. Obstaja možnost, da so pri drugih družinskih članih ohranjeni tudi drugi deli korespondence, kar še ugotavljam.

sti ste mi Vi pripomogli da se nisem niti enkrat z nobenim skregala rajši sem vse potrpehla pa se zjokala da me ni nobeden slišal. Otrok mi je bil v največjo tolažbo, ob njemu sem vse pozabila. Jože moj je tudi reveš smili se mi pa ko je mogel on je mene tolažil jas njega. Tolika leta je delal in mantral se vsak cent je mami dal v roke kar somu kdaj dali z dobre volje nazaj tisto je vzel in zdaj ko ni delal kakor da ne bi nikdar nič. Koje pa zdaj začel delat so hoteli zopet tako da bi jim vso plačo dal v roke potem pa bi jih prosil kadar bi hotela kam iti in kadar ne bi dajali bi zopet rekli da nas oni hranijo.

Mama Helena je Pepici ves čas od njenega odhoda do te novice v vsakem pismu sporočala, kako jo pogreša, ljubi in skrbi zanjo in njeno družino, poleg tega pa ni nikoli pozabila vprašati, ali se z Valenčičevo mamo razumeta in kako je z njenim zdravjem in počutjem. Zato je njen odziv na novico za hip videti presenetljiv:

Drago mi je da ti gre z zdravjem boljše in tudi prav je da ste se preložili v drugo stanovanje ker če ni mira ni. Vendar pa je moglo bit Jožetu hudo it na fit od matere in pustit vse svoje žulje ki jih je v hišo dal. Rada bim znala če so Ti pustili mašino za šivat, ali so Ti jo tudi vzeli ? Ni Ti se treba pojedat na vse zadnje tudi če ste šli vstran ker pred vsem Ti si vari zdravje a pojedanje in pikanje ga kmalu uniči.

Dejansko pa je to opogumljajoče sporočilo povsem razumljivo in v skladu s tem, kako rada je imela mama Helena svoje otroke. Nekaj več o odnosih navezanosti in ljubezni izvemo iz Pepičinega pisma bratu Ivanu aprila 1935, čeprav nam ozadje jeze in zamer, omenjenih v pismu, ostaja neznano.

Dragi Ivan!

Mama so še zmiraj v skrbeh za mene gotovo se bojijo da morda se jast in Jože ne razumemo. Zato naj bojo brez vse skrbi. Midva svase tako zložila posebno od kar sama zase živimo da si mislim da bolj se nehim mogla znobenim zastopit kakor se dam ž njim. Bolj za mirno življenje ne morem vprašat kakor ga imam zdaj. Če bi bil Jože bolj k prisabi pripraven bi Vam tudi on kaj pisal. Zato mu ne smeste zamerit če se nič ne oglasi. On Vas ima zmeri v misli če bi le kaj zaslužil nebi treba da ga jast njegga prosim za Vam poslat on bi se sam domislil. Dragi Ivan! Kaj bomo jezni na tebe kar smo bili smo bili sovraštva nisem poznala prej nit ga ne poznam danes ti si bil ravno tak če sva se pa tukla do par minut nisva nič znala sovražila se nisva nikoli. (...) Prišla sem v tujo zemljo ne k dobri mami da bom brez skrbi živel kot je to bilo doma. Ampak k tuji materi in tujim ljudem ki ne odpustijo kot so nam mama. Mama so vsakemu odpustili vse pozabili tako smose tudi mi naučili od njih da se eden drugega ljubimo.

Slika 4: Josip in Pepica z Merico v parku leta 1935

Ljubezni niso prekinili fizična ločitev, izselitev, težki časi in siromaštvo na obeh straneh oceana, občasni nesporazumi, dolge prekinitve v dopisovanju, zamere, očitki, razočaranja in bridkost. Sredi tridesetih let je iz korespondence mogoče razbrati posebej težko obdobje. Na eni strani sta mama in Ivan zaradi težkih razmer potrebovala in pričakovala iz Amerike večjo pomoč svojih bližnjih. Na drugi strani je bila ekonomska kriza v polnem zamahu in Pepica piše o pomanjkanju dela in denarja. Pisma so polna opravičevanj, zadreg, obupanih prošenj za razumevanje in potrpljenje. Komunikacija je zapletena in nevarna, vsi se bojijo, da bi prišlo do nesporazumov in zamer, da bi lahko drug drugega prizadeli, ali da zapletov ne bi mogli pojasniti in razčistiti, saj so pisma potovala več mesecev, občasno pa so se tudi izgubljala. Pepica je leta 1935 sporočala bratu Ivanu v Jelšane: *Veš dobro, da jast tukaj nimam nobenega svojega kakor njega brata, zato nebi rada videla da je on na mene kaj hut da jas od njega pišem. Jast Vas nisem nič pisala še od njega kakor le dobro. Če bi on denara imel vem da nebi Vas pozabil poslat Vam bi a za tiste cunje si ni niti zmislil tisto se največ mi ženske poskrbimo za poslat. Morda ste bili tudi na mene hudi da se ne smislim na Vas tukaj je bilo takšno da nisi mogel pomagat sebi niti drugemu. Tako smo bili vsi kakor so mama večkrat rekli, kakor muha v vrelem močniku ki ne more naprej ni nazaj.*

V čezoceansko komunikacijo je bilo vpletenih veliko članov ožje, in kot bomo videli v nadaljevanju, tudi širše družine. V Jelšanah sta bila pod italijansko okupacijo Ivan s svojimi težavami in potrebami ter ostarela mama, v Clevelandu Pepica z možem Jožetom v zapletenih odnosih z njegovo družino, predvsem materjo Marijo Valenčič, in svojim bratom Jožetom in njegovo ženo Danico. V Argentini je bil neporočeni brat Anton s svojim stoičnim nezadovoljstvom. Omenjajo se dolgovi v Novokračinah, sebičnosti in druge značajске lastnosti, neprestano pomanjkanje dela in denarja, vse pa preglasijo neskončne izpovedi ljubezni in lojalnosti. Sredi tridesetih let jih je zadelo nova nesreča. Ivana so vpoklicali v italijansko vojsko in Pepica 30. oktobra 1935 pismo naslovi na:

*Giovane Udovich
244 Regimento Fanteria
7 Kompania 2 Batalione
Rezio Calabria Italia*

Predragi Brat Ivan!

Pret par dnevi sem vdobila tvoje mi drago pismo. Najlepša hvala! Ali za mene jako žalostno, danes je že četrti dan ali moje oči se niso še posušile. Noč in dan simi pret oči ti in mama. Neprestano me solze zalivajo dase smislit ne smem. Pres tega je moje srce slabo in občutljivo kosem pa še odebe dobila tako žalostno sporočilo se čutim prav bolno. Zakaj zakaj nas je usoda strgala iz domače grude in nas pognala v tujino da se moramo ubijati u tujem svetu ki milosti ne pozna. Ivan jast vidim vse tvoje gorje jast čutim kaj si mogel prestat ko si se ločil od ljube domovine od drage mame in od iti neznano kam to je zate najhujše in najtežji udarec ki trpiš na duši in na telesu. (...)

Dragi Ivan ti si se užalil na brata Jožeta ko je pisal mami ti misliš da te on več ne mara. On tebe še vedno ljubi in te ima za brata samo hudo mu je bilo to zaradi mame. Jast sem mu še takrat rekla da kaj to da naj pusti v stran. Jast sem še takrat vedela ko so poslali da bo tebi in mami hudo ali jast nisem hotela nič jim reč ker se bojim zamire jast vidim da Danica samo za svoje skrbi ali moram molčat drugače bi bil jok. Tone je pisal Jožetu v kratkem bom mu jast pisala pa bom mu vse od tebe popisala. Za mamó bomo skrbeli kolikor bonam v moči pozabili jo nebomo zakaj jo preveč ljubimo.

Ne upam da boš dobil to pismo ali če ga vdobiš te prosimo piši nam hitro če več ne moreš vsaj toliko da si živ in kje se nahajaš ker smo vsi v velikih skrbi zate.

Dragi brat. Nikoli mi ne piši od kakšnega odpuščanja ker jast še mislila nisem nikoli na kakšno sovraštvo, jast te ljubim kolikor more sestra brata ljubiti. Najdražje pozdravljam in poljubljam od mene in Merice in Jožeta

Tvoja nate misleča sestra Pepa

Leta 1938, ko so bile razmere tako slabe, da je v pismu bratu Ivanu zapisala, *Nezamerte ki Vam nismo celo leto nič poslali ni nam bilo mogoče*, je Pepica rodila hčerko Cilko. V pismu se je spominjala, da je *minilo osem let kar sem Vas zapustila ali jast vas imam pret oči kakor da bi se včiraj ločili. Večkrat si mislim zakaj smo mi tako nesrečni da moremo živeti ločeni dalečeden od drugega. Jast vem da mama mene pogrešajo ali tudi jast njih jast bi njim pres skrbi pustila otroke bolj kakor nobenemu tako jih nimam komu*. Vzpodbudila ga je tudi k temu, naj se poroči, kar se je leto pozneje tudi zgodilo.

Brat Ivan iz Jelšan se je po končani košnji avgusta 1939 poročil z Elko. Nekaj mesecev pozneje se je januarja 1940 mama Helena prehladila, hudo zbolela in umrla.

Jelšane 3 – 3 – 1940

Predraga Pepica!

Želim ti vse najboljše k Tvojemu imendanu, enako tudi Tvojemu Jožkotu. Bog Vaju živi še mnogo let. Danes ni pri meni Tvoje drage mame, kakor je bila to vedno njihova navada, kadar so bili dnevi za Vam voščit, so revica osem dni prej skrbela in hodila k meni kedaj bomo pisale. Preselili so se v boljše življenje kjer ni vzdihov ne solza. Izrekam ti mo je sožalje draga Pepica. Obenem pa Ti moram izraziti pa tudi te tolažilne besede, da so umrli zelo lepo spravljene z Bogom in udani Bogu. (...)

Vaša Milka

Zaključujem pati po naročilu Tvoje drage mame, da to Ti izročili par dni pred smrtjo njihove zadnje pozdrave in materin blagoslov Tebi in celi Tvoji družini.

Tako se je končalo dopisovanje med mamó Heleno in njenimi ljubljenimi otroki, Jožetom, Tonetom in Pepico. Najbolj intimne izpovedi medsebojne ljubezni in najbolj navadne novice o pomanjkanju dela, vse, kar so si želeli povedati v dobrem desetletju fizične ločenosti, je potekalo prek tretje osebe, Milke, h kateri je mama Helena hodila in spraševala *kedaj bomo pisale* in h kateri je nosila pisma, da jih ji je prebrala. Milka je bila sovaščanka in sestra Danice, žene brata Jožeta v Clevelandu. Članica družine, pa vendar. V dejstvu, da mama Helena, ki je bila do nesrečne zime 1940 središče dopisovanja, sama ni ne pisala ne brala njej naslovljenih pisem, leži drugo presenečenje korespondence družine Udovič-Valenčič-Hrvatín. Prvo presenečenje je količina izpovedanih čustev, ki prevevajo pisma v četverkotniku med mamó Heleno in Ivanom v Jelšanah, Tonetom v Argentini, Jožetom in Pepico v Clevelandu. Ob mamini smrti se je krog pisnega izkazovanja ljubezni še enkrat zavrtil. Jože je bratu Ivanu in njegovi ženi Elki pisal aprila 1940.

Cleveland April 8 – 40

Dragi Ivan in Elka!

Nemorem začeti brez solza. Žalost, ki ste jo nam popisali, nas je globoko pretresla v dušo in srce, da smo za vedno izgubili najdražji zaklad, ki smo ga imeli na tem svetu. Umrla je naša ljuba, predraga dobra mamica. O mati mamica!! Počivaj v miru v svoji domači grudi. Pozabljena ne boš nikdar in v spominu boš pri nas, dokler pride vrsta na nas. (...)

Usoda je kruta! Žalost je bridka! Mamice ni in jo več ne bo. Vi ste ostali sirote sami, a mi druge sirote, mamice nismo videli dolgo vrsto let. Usoda kruta nas je iztrgala iz gorkega objema naše nadvse ljubljene mamice in nas vrgla v tuji mrzli svet. Kakor, da človek bil je preklet. Vem, da mati nas je objokovala, ko je ostala sirota skoraj sama. Ko si pa šel še ti v raztrgan svet, sem vedel, da je konec njenih let. Ko sem čital vrstice, da nas je pred smrtjo še enkrat vseh pogledala na slikah in nas blagoslovljala, sem se jokal ko otrok.

Tone je poleti 1940 iz Argentine pisal sestri Pepici.

Avellaneda, 28 – 8 – 1940

Draga Sestra!

(...) Kmalu bode 14 let kar nevidim nobenega od mojih dragih. Skoraj mi se vidi da je bilo včeraj ko sem se od Vas poslavljaj. Kdo ve li za vedno? Če pa štejem in gledam kaj se je medtem zgodilo mi se vidi cela večnost. Oh, koliko se je medtem časom spremenilo, mnogo! Umrlí so nam dragi oče in Mama. Vi ste se že poročili ter eni imate že velike otroke. Veselite se z njimi ter ponosni ste nanje. Pa tudi jast se postavim ter rečem to so moji nečaki ali nečakinje.

Jaz pa v tem času nisem nič spremenil svojega življenja. Le to da sem ućakal že 37 let ter tavam kakor nemi samotar! Velike preizkušnje ostajajo za menoj! Kaj me za naprej čaka nevem?

Srećni smo da smojo o pravem času potegnili preko luže ko sedaj se pleše tam bojní ples. Vsaj tega nam ni treba gledati dasiravno trepećem po naših dragih, ki so tam ostali. Torej niti vi ne vđobite nič glasu od Ivana? Kdove kam so siromaka vlekli! Morebiti je že daleć od domaće grude! Poslan za ubijati nepoznane mu sovražnike. Ednako kakor on vzeti iz svoje domaćije. Za koga? Za koristi nenasitnih izžemalcev sedanje človeške družbe. Do kdaj bode to trajalo? In kaj naj pričakujemo iz tega svetovnega pretresa. Beda in pomanjkanje ter jok ubogih sirot! Skladišća so polna vseh dobrot kar jih naša mati zemlja rodi. Pa vendar velikanske množice stradajo. Spominjam se nazaj 8 let. Ko so bili boljši časi. Pa sem bil prisiljen prositi košćek

kruha. Če sem potrkal na vrata ednakega mi sotrpina vdobil sem ga. Potrkal sem na vrata bogatina pa so bila zaprta ali pa še bil ozmerjen da sem lenuh. Imam že dosti preizkušnje! Upam da mi nebo treba več zanaprej. Pripravljen pa sem na vse. Tikaj v tovarni smo delali še precej dosedaj. Odpustili pa so že več ko polovico ljudi samo radi tega ko ni s čim izvažati. Žito trhne v skladiščih. Na ulici pa beda. Mi pa pričakujemo še vedno boljših časov bodemo jih li čakali! Seveda čene tu pa na onem svetu. Če sploh je!

In Pepica je bratu Ivanu in njegovi ženi v Jelšane pisala za veliko noč.

Predragi Ivan in Elka!

*Želim Vama Vesele Velikonočne praznike. Želim dabi Kristusovo vstajenje prineslo Vam dvem in nam tolažbe mira in zadovoljnosti. Enako želim tudi tvojim staršem bratom in sestram. Pozdravljam vse
Vaša žalujoča Pepica*

*Mamica je mrtva njen blah spomin živi
mnogih solzic sem jast zanjo naredila v teh letih to samo jast vem
moja najsrčnejša želja nebo nikdar ispolnjena
da bi videla še enkrat njih obraz.
Če bi mama moje solze videli koliko
Sem jih jaz zanje naredila bi bili še bolj žalosni za mene.*

NARATIVNOST SPOROČANJA

Deset let korespondence med Jelšanami (in občasno jugom Italije), Clevelandom in Buenos Airesom lahko označimo kot osebno družinsko dopisovanje. Če upoštevamo, da je pisma mami Heleni, ki je bila središče komunikacije, brala in pisala soseda Milka, lahko dodamo, da je bilo to zasebno in javno družinsko dopisovanje. In to ne glede na dejstvo, ali pa prav zaradi tega, ker je bila Milka del širšega sorodstva, sestra bratove žene v Clevelandu. Še več, kljub temu da je bila v središču dopisovanja pri mami Heleni vpletena tretja oseba, lahko dopisovanje označimo za izrazito intimno in čustveno. Čustveni značaj pisem je fascinanten, ker nam je čas, v katerem so bila napisana, zgodovinsko-socialno pogosto posredovan kot obdobje čustvene zadržanosti in distance med starši in otroki ter v družinah na splošno. V tej družinski korespondenci je pisanje o čustvih in čustvovanju intenzivno in odkrito, kar je bilo za vpletene očitno tako pomembno sporočilo, da jih pri posredovanju ni oviralo nič. Seveda lahko ugibamo, kakšna bi bila pisma, če ne bi bilo tretje osebe. Morda bi bilo v njih opisanih več težav, zapletov, preprirov, morda bi Pepica mami že prej sporočila, da se s taščo ne razumeta, a vendar si je težko predstavljati, da bi bilo v njih še več ljubezni. Mama Helena nekaj let po Pepičinem odhodu piše: *Jaz se še zmiraj ne morem privadit brez*

Tebe moja hči. Najbolj pa kadar nedelja pride, vse me čaka narobe in vse prazno, pusto in tužno pa mi pride naprej kako mi je bilo prej pa se najočem do sita. Kako mi je bilo lahko ko smo se vse pogovorile ali sedaj se nimam s kom.

Narativnost korespondence družine Udovič-Valenčič-Hrvatini je kompleksna: na eni strani intimnost in čustvenost, na drugi zadržanost in prikrivanje. Lahko bi si mislili, da zadržanost narekuje tretja oseba, prisotna pri posredovanju pisem. A prav tako upravičeno lahko predpostavljamo, da sta zadržanost in celo prikrivanje izhajala iz želje, da bi mamu obvarovali pred neprijetnimi novicami, ji prikrili, kako hudo je v obljubljenih deželah, in da je ne bi obremenjevali z osebnimi težavami prilagajanja in dozorevanja. Torej ni bila pomembna oseba, ki je posredovala korespondenco, ampak naslovnica, torej mama, in odnos otrok do nje. Za Pepico, katere korespondenca je v tem besedilu nosilna, je očitno, da jo je skrb za mamu hudo obremenjevala, prav tako za brata Ivana in skupne družinske odnose. Ni želela razočarati maminih pričakovanj, vendar se je znašla v težkih razmerah, ki jih ob odhodu iz Jelšan ni pričakoval nihče. Kdo si je tistega lepega dne poleti 1930 predstavljal, da bo v Ameriki gospodarska kriza trajala deset let in si bodo od nje opomogli šele, ko bo njihov stari dom zajela največja svetovna morija? V enem od pisem bratu Ivanu in ženi Elki, kjer je bila bolj neposredna in odkrita, saj ni bilo ne posredovanja tretje osebe ne zadržanosti zaradi skrbi, da bi mamu prizadele slabe novice, Pepica piše, da je bil mož Jože tri leta brez službe. Iz pisma ob razkritju, da sta se odselila od tašče, pa izvemo tudi, da je moral Jože zasluženi denar dajati materi. Pa vendar je bilo mami Heleni kljub vsej previdnosti pri pisanju popolnoma jasno, v kakšnih razmerah so živeli njeni otroci. Leta 1932 je rotila svojo hčer: *Prosim Te draga Pepica piši Ti Tonetu v mojim imenu eno pismo kaj je to da nam prav nič ne piše. Preteklo je že štiri mesece kar nismo čuli glasu od njega. Saj znam da nam nemore niti nima kaj pošiljat ma da bi vsaj pisal ker znajte otroci moji da sem v večnih skrbih za vse. Kar me doma delo in skrb ne tare me toliko bolj za Vas drugih ker znam da v sedanjih stiskah ni za nobenega kot bi treba.*

Ob branju korespondence lahko opazimo še eno zanimivost, skoraj popolno odsotnost družbenega konteksta. Če na začetku pisem ne bi bilo imen krajev, od koder so bila poslana, bi si lahko predstavljali, da so bila napisana kjerkoli. V njih ni opisov ameriškega ali argentinskega življenja, družbe, ljudi, navad, delovnih pogojev, okolja, mest, mode, jedi, družabnega življenja, veselja, petja, glasbe, filmov. Še v pismih brata Antona so bolj razmišljanja o splošnih svetovnih razmerah iz perspektive socialista kot pa opisi konkretnega življenjskega utripa Argentine v tridesetih letih. V pismih je vse povezano z odnosi med dopisovalci, njihovimi razmerji, medsebojnimi pričakovanji, skrbmi in navezanostmi. Zunanji svet je tak, kot da niso zapustili domačega kraja. Sestavljajo ga opisi sovaščanov, s katerimi se družijo, ali pa o njih poročajo, kaj se jim dogaja, in to na vseh treh straneh sveta. Tone opisuje, s kom se družijo, koga je srečal, videl, o njem kaj slišal v predmestju Buenos Airesa, kot da bi zjutraj ob kavi v Jelšanih poročal, kako se je imel zvečer na obisku sosednje vasi. Tudi iz Pepičinih pisem ne izvemo dosti več od tega, kako gre ljudem iz iste župnije, saj jih je v Clevelandu dosti s našega kraja kadar se zberemo skupaj se počutimo kakor da smo v domačem kraju. To

pomeni, da so v socialnem smislu živeli podobno, kot bi doma. Govorili so slovensko, družili so se z ljudmi iz širšega jelšanskega območja, soseska je bila slovenska. Brat Jože je imel deset let gostilno, kamor je Pepica hodila pomagat, in nekaj časa sta brat in sestra živela blizu in so se njuni otroci družili. Morda pa res ni bilo nič posebnega, kar bi bilo vredno opisati v pismih v daljne Jelšane, ki so bile na poseben način tako blizu. Življenje na tej strani oceana je bilo kot socialna mreža sorodnikov, sosedov, znancev in prijateljev, preveč podobno tistemu v domačem kraju, da bi ga bilo treba posebej opisovati. Tudi vsakodnevna borba za preživetje v neprijaznem okolju in zgodovinskih razmerah, ki jih nihče ni mogel razumeti, se v Ameriki, vsaj do 1940, ni bistveno razlikovala od evropske. Na začetku so iz Amerike prihajali dolarji, potem pa lire, a obe valuti sta bili vsakokrat vredni manj. V Ameriko sta v torbah izseljencev iz jelšanske socialne mreže enkrat v začetku tridesetih let pripotovali *dve mastenki* in nekaj drugih suhih klobas, ki so Pepico in njeno razširjeno družino razveselile bolj kot je to mogoče opisati. In Pepico osebno še bolj darilo, ki ga je mama po znanki iz Rupe poslala nekaj let pozneje – svoje uhanе za prvorojenko Merico.

Razen teh nekaj predmetov so čez ocean nenehno potovalcе besede. Zakaj je bila pri dopisovanju potrebna pomoč Milke? Je bila nona Helena nepismena? To izgleda verjetno. Že v prvem Pepičinem pismu s Saturnie, navedenem na začetku članka, lahko preberemo pripis, *Ivan te prosim prečitaj to mami*. Po odhodu v Ameriko se v prvih pismih Pepici pojavijo Milkina pisava in njena pojasnila, navedla pa sem tudi zadnje Milkino pismo, s katerim ji sporoča, da njene drage mame ni bilo k njej, da bi ji napisali pismo, tako kot sta to počeli celo desetletje. Nepismenost mame Helene je v zgodovinskih okoliščinah povsem razumljiva. Rojena je bila 1870. leta, v času sprejetja zakona o osnovnošolski obveznosti, ki se je počasi in nedosledno uveljavljal še najbolj prav v revni Istri, na katero je mejila njena rojstna vas Brgud.⁸ Pismo iz leta 1931 nepismenost mame Helene za trenutek postavlja pod vprašaj.

Draga mi hčerka Pepica!

Hočem ti napisat en par vrstic v katerih te najsrčnejše pozdravim in v duhu poljubim.

Draga mi težko mi je bilo zdaj koso bili misijoni pri nas kosem gledala tvoje prijateljice u cerkvi ali tebe nisem mogla zagledat nikjer vse mi je prazno kamor se ozrem in pusto.

⁸ Avstrijski osnovnošolski zakon je leta 1869 vpeljal šolsko obveznost, ki je kljub nedosledni in pomanjkljivi izvedbi uspešno dvigovala raven pismenosti slovenskega prebivalstva. »Na ozemlju današnje Slovenije je bilo leta 1880 med prebivalstvom nad 10 let še 39 % nepismenih, leta 1890 25 % in leta 1900 samo še 15 %. Leta 1910 je pismenost Slovencev med 10. in 30. letom starosti zaostajala v avstrijski polovici monarhije samo za Čehi, Nemci in Italijani. Razlike so bile po posameznih deželah. Leta 1910 je bilo na Kranjskem in Štajerskem 12 % nepismenih, v Istri pa še celih 47 %.«

Marjan Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev na tuje, Od Ljubljane do Ellis Islanda – otoka solza v New Yorku, 1880–1924*, Ljubljana: Založba Mladika, 1991, str. 52.

Draga mi Pepica zdaj julija mesca bo šla Franca Matučeva z rupe v Ameriko če biš rada da ti kaj pošljem mi piši bom ti poslala. Teško mi je po tebi po nedeljah ko pridem od maše ko najdem vse prazno se naprej najočem ker mi je prazna hiša.(...)

Ali draga mi Pepica vseeno se potolažim ko se zmislim da si srečna in zadovolna.

Pismo je videti, kot bi ga napisala mama Helena sama in ga sklenila z besedami, *zdaj končam to mojo slabo pisavo sprejmite mnogo pozdravov od vaše Mame*. A končno opravičilo je preveč podobno Ivanovemu načinu pisanja, pisava pa je podobna pisavi prijateljice Francke, ki se v enem od ohranjenih pisem Pepici zaobljublja, da bo njeni mami pomagala po svojih močeh. Morda je bila pomoč tudi v tem, da ji je ob neki priložnosti napisala pismo za hčerko Pepico. Potemtakem je zelo verjetno, da tudi tega pisma mama Helena ni napisala sama. Kljub temu velja upoštevati še možnost, da ni mogla brati in pisati pisem zato, ker ni dobro videla. Ne samo, da je imela ob Pepičinem odhodu že šestdeset let in neprenehoma polne roke dela. Prevelika obremenjenost z delom je najpogostejše opravičilo njenih otrok, da tako malo pišejo, in glavni razlog, ki ga navaja Pepica, da njen mož Jože ne piše skoraj nič. V času, ko prihaja v Jelšane Elka, torej tik pred Ivanovo poroko leta 1939, Pepica v enem od pisem mami piše:

Predraga Mama!

Samo par vrstic za Vas ker sem Elki več popisala bo Vam ona prečitala vse skupaj. Kot mi Elka napiše ste Vi jako opešali pa še oči davas tako mučijo saj to ni čudno da Vas je omagal vid na vse toliko prestano gorje. Saj tega kar ste Vi prestali nebi mogel prenest niti največji junak. Kam pa Vi ki ste prestali toliko slabega žalost Vas sprejma celo življenje. Vaše oči Vas bolijo zato ker so Vam (?) živci in iz črpani od prelitih solz. Če biste tukaj šli k zdravniku bi Vam najprej dal očala za nosit taka ki bi Vam oči varvala da se Vam tako ne trudijo. Tam pa je bolj teško ker prava očala pogodi za oči edino specialist ki je od oči.

Mama Helena tudi, če bi bila pismena, ne bi mogla sama pisati pisem svojim otrokom in ne brati njihovih pisem, ker je preslabo videla in je imela bolne oči, za *specijalista ki je od oči* in zdravljenje pa ni bilo ne moči ne denarja.

BRATI, POSLUŠATI IN RAZUMETI

Osebna pisma so ključni dokumenti za razumevanje subjektivne realnosti in socialne organizacije migrantov.⁹ Prek družinske korespondence dobimo natančen vpogled v subjektivni proces migracije, ki je bil v večini študij migracijskih procesov, zgodovinskih in socioloških, dolgo časa povsem odsoten. Kot so bili v migracijskih študijah odsotni konkretni ljudje, so bili njihove odločitve in ambiciozni načrti za izboljšanje življenjskih pogojev omejeni na družbenoekonomske in zgodovinske silnice, ki naj bi uravnavale njihove usode. Najbolj uveljavljen način proučevanja migracijskih tokov je še vedno pogosto redukcionističen. Govori o izseljencih, priseljencih ter potomcih priseljencev in izseljencev, državi gostiteljici priseljencev in matični državi izseljencev, največkrat pa še o kulturi in družbi izseljencev ali priseljencev. Tak diskurz je potreben, ko se raziskovanje osredotoča na širše družbene in zgodovinske pojave, vendar pa ni zadosten, ker sta posameznik in posameznica izključena iz vseh teh množic in pojavov. S tem je izključena tudi kompleksnost subjektivne migracijske izkušnje. Vsak človek, premika joč se v smereh, ki jih imenujemo migracije, je oboje hkrati – izseljenec in priseljenec. Družba, država in kultura, ki jih zapušča ali se jim približuje, so prav tako vse hkrati. Popolnoma ločena so le gledišča. Če gledamo iz kraja, od koder osebe odhajajo, ali iz kraja, kamor prihajajo, dejansko vidimo izseljence in priseljence, če pa poskušamo razumeti njihovo migracijsko situacijo, moramo upoštevati, da ti konkretni ljudje, ki so za potrebe raziskovanja lahko zlit v množice, nima jo našega gledišča. Ne stojijo na kraju našega opazovanja, za njihovo izkušnjo, dojemanje in čustvovanje je tudi povsem nepomemben. Njihova izkušnja je kompleksna in zapletena, njihovo gledišče pa dinamično, spremenljivo in spreminjajoče se. Trenutek, ko je človek res izseljenec, je ujet le v odločitvi za to, da se odpravi na pot, potem pa se že začne potovanje v kraj, kjer ga bodo morda sprejeli prijatelji ali sorodniki, pot, ki jo začne v svojih mislih, hrepenenjih, načrtih in predstavah o njenem cilju. Povsem jasno je, da pot, razen na ladijski in železniški vozovnici, nima cilja, ker je življenje samo.

Korespondenca družine Udovič-Valencič-Hrvatini je pomemben vir za proučevanje slovenskih migracij, ker je obsežna tako zaradi količine pisem kot števila oseb, ki so vključene v dopisovanje, ter časovnega obdobja, v katerem je potekala. Poleg tega razkriva raznovrstne vidike subjektivnega procesa migracij na prizorišču zgodovinskih okoliščin in družbenih procesov. Za Primorsko dvajsetih in tridesetih let prejšnjega stoletja zgodovinske in socialne okoliščine izseljevanja natančno opisuje Aleksej Kalc: »Ob imigraciji iz političnih in narodnostnih vzrokov se je skozi dvajseta in delno trideseta leta nadaljevalo tudi ekonomsko izseljevanje. To je bilo ravno tako posredno povezano z odnosom Italije do manjšinskega vprašanja, saj je raznarodovalna politika za dosego svojih ciljev pritiskala tudi na gospodarske in socialne vzvode. Ob težkem položaju, ki ga je za sabo pustila vojna, zaostajanju ekonomskega zagona in integracije

⁹ Samuel L. Baily, Franco Ramella (ured.), *One Family, Two Worlds. An Italian Family's Correspondence across the Atlantic, 1901–1922*, New Brunswick and London: Rutgers University Press, 1988, str. 1.

Slika 5: Ivan Udovič kot italijanski vojak leta 1935

z italijanskim gospodarskim prostorom, prepočasnem napredovanju industrializacije in agrarni krizi je 'tujerodno' prebivalstvo Julijske krajine utrpelo uničenje lastnega finančno-zavarovalnega sistema hranilnic in posojilnic, ki je bil skupaj z gospodarskimi zadrugami dan režimskim upravam oziroma je prešel v italijanske ustanove. Podvrženo je bilo nadpovprečnemu davčnemu pritisku in neprizanesljivemu ravnanju pri izterjevanju dolgov. Vse to je vodilo k šibitvi in zadolževanju male posesti, ki je prek sodnih prodaj množično prehajala v tuje roke.«¹⁰ Za čas med svetovnjima vojnoma Marjan Drnovšek posebej izpostavlja izseljevanje iz Primorske, ki ga označi celo kot »pravi eksodus primorskih Slovencev pod Italijo, saj se jih je nad 20.000 izselilo v Argentino (in okrog 2.000–3.000 iz osrednje Slovenije in Prekmurja) in do leta 1931 okrog 22.000 v Jugoslavijo«.¹¹

A vendar: kaj predstavljajo številke 20.000 in 22.000, kaj pomenijo termini kot so raznarodovalna politika, eksodus, neprizanesljivo ravnanje pri izterjavi dolgov? Številka 20.000 verjetno pomeni to, kar pravi Irene Mislej, da je »v Južno Ameriko odšlo večji del generacije, rojene do prve svetovne vojne«,¹² pa tudi to, da je od štirih otrok Helene Udovič doma ostal samo eden. Trije so pošiljali dolarje in lire, da je lahko četrti s plačevanjem dolgov in davkov financiral lastno raznarodovanje.

¹⁰ Aleksej Kalc in sodelavci, *Poti in usode, Selitvene izkušnje Slovencev z Zahodne meje*, Koper-Trst, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče RS Koper, Narodna in študijska knjižnica Trst, 2002, str. 40. V tej knjigi je izseljenska korespondenca uporabljena kot pomemben vir zgodovinskih prikazov izseljevanja iz Primorske. Obširno je navedena in uporabljena na izvirne načine.

¹¹ Marjan Drnovšek, *Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*, katalog istoimenske razstave, Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 2001, str. 11.

¹² Irene Mislej, *Argentinske zgodbe o uspehu*, v Aleksej Kalc, nav. delo, str. 84.

Zgodovinskega prizorišča totalitarne države si člani družine Udovič-Valenčič-Hrvatini niso mogli izbrati sami, vendar pa nam njihova korespondenca prikaže, kako so se na tem prizorišču obnašali in so delovali konkretni ljudje. Korespondenca predstavi osebe, ki so igrale aktivne, dinamične vloge tako v procesu tehtanja in sprejemanja odločitev za migriranje, načinov prilagajanja in učenja v novem okolju kot pri ohranjanju in krepitvi socialnih mrež in trdnih družinskih vezi v starem in novem okolju. Osebe na prizorišču desetih let, kot sem jih za namen pričujočega besedila izbrala iz obsežne korespondence, živijo v obeh svetovih, na obeh straneh Atlantika, v *starem kraju* in novem domu. Fizično ločeni mislijo drug na drugega, skrbijo drug za drugega, živijo in delajo z mislijo na svoje socialno in družinsko okolje tu in tam. Iz korespondence je jasno, da so misli intenzivne, skrbi pristne in življenja realno podrejena potrebam in ambicijam na obeh straneh morja.¹³

Če k temu dodamo ustno zgodovino, življenjske zgodbe, dobi migracijska izkušnja vpletenih še bolj zapleteno in sofisticirano strukturo. Pepica je, denimo, v pismih v Jelšane z mislimi še vedno doma, skrbi za člane družine, opisuje svoje družinsko življenje in ko dobi v Ivanovi ženi Elki primerno sogovornico, ji sporoča tudi intimnejše podrobnosti. Mlada ženska, ki je bila z mislimi vedno ob svoji mami, se zanimala za košnjo, krompir, vreme in je v enem od pisem celo prosila, naj ji pošljejo seme glavnate solate, ker si jo je želela posejati na domačem vrtu v Clevelandu, pa je bila tudi nekaj drugega. Ko k podobi iz pisem dodamo osebna pričevanja njenih otrok, vidimo, da Pepica v Clevelandu ni samo gojila glavnate solate in *pomidorov*, skrbela za družino, govorila slovenščino, sprejemala znance iz širšega jelšanskega okrožja in pisala pisem svojim bratom in materi. Po pripovedovanju njenih otrok je bila moderno počesana in oblečena,¹⁴ angleško govoreča in med drugo svetovno vojno v različnih tovarnah zaposlena ženska. Otroke je dosledno učila slovensko in jih pošiljala tako v slovenski pevski zbor in na druge slovenske dejavnosti kot tudi na poletne umetniške tečaje v Cleveland Museum of Art.¹⁵ Pepica je živela v socialnem univerzumu, kjer ogromne razdalje med Jelšanami in Clevelandom niso pomenile nič, hkrati pa je prav tako aktivno in uspešno živela v ameriški družbi, tisoče milj daleč od domače vasi in tamkajšnjih navad.

¹³ »Morje je prostor prehoda, pisma pa edina vez med ljudmi: med znanim in neznanim, med željo in resničnostjo, med domom in svetom. In večno vprašanje: Kaj je na drugi strani? Začarani krog vprašanj brez odgovora. Kajti na obeh straneh je vedno le hrepenenje. Po tistem, kar je bilo, in po tistem, kar bi lahko bilo. In tako je na vseh obalah sveta. Vedno bilo ... vedno bo.« Nada R. Bric, *Trieste-Alessandria, Štorja od lešandrink*, gledališki list istoimenske predstave, produkcija Maska, Ljubljana, 2005.

¹⁴ Iz pisem, npr. *Rada bim znala če so Ti pustili mašino za šivat, ali so Ti jo tudi vzeli?*, in intervjujev je razvidno, da je bila Pepica odlična šivilja, ki je sebi in otrokom šivala nova in prikrnjevala stara oblačila. V obdobju po letu 1940 je začela v Jelšane redno pošiljati pakete, v katerih so bila, kot lahko razberemo iz pisem, tudi lepa oblačila za Ivanovo družino.

¹⁵ Intervju s hčerko Cecilio (Cilko) Valenčič Dolgan in sinom Joejem Valenčičem, Cleveland, maj 2002.

THE UNITED STATES OF AMERICA

ORIGINAL
TO BE GIVEN TO
THE PERSON NATURALIZED

DEPARTMENT OF JUSTICE

No. 4846910

RECEIVED

Roll No. 72489

Personal description of holder as of date of naturalization: Age 30 years, sex female, color white, complexion fair, color of eyes blue, color of hair brown, height 5 feet 4 1/2 inches, weight 155 pounds, visible distinctive marks none, marital status married, former nationality Italy.

I certify that the description above given is true, and that the photograph affixed hereto is a likeness of me.

Josephine Valencich
(Complete and true signature of holder)

THE UNITED STATES OF AMERICA
Northern District of Ohio, ss:

Best known to me as Josephine Valencich
then residing at 1102 East 64th, Cleveland, Ohio
having petitioned to be admitted a citizen of the United States of America, and at a term of the Northern District of Ohio Court of the United States
Northern District of Ohio held pursuant to law at
Cleveland, Ohio on April 19 1940
the court having found that the petitioner intends to reside permanently in the United States and on all respects complied with the Naturalization Laws of the United States in such case applicable, and was entitled to be so admitted, the court thereupon ordered that the petitioner be admitted as a citizen of the United States of America.

In testimony whereof the seal of the court is hereunto affixed this
day of April in the year of our Lord, nineteen hundred and
forty and of our Independence the one hundred
and sixty fourth.

C. B. Watkins
Clerk of the U.S. District Court
Deputy Clerk.

PAPERS RECORDED
APR 29 1940
BOARD OF ELECTIONS
CLEVELAND, OHIO

DEPARTMENT OF LABOR

Slika 6: Potrdilo o pridobitvi ameriškega državljanstva, ki ga je Josephine Valencich prejela 19. aprila 1940.

Na kompleksnost nas opozarja migrantska korespondenca in nam jo približajo življenjske zgodbe ustne zgodovine. Prav to značilnost ustne zgodovine poudarja Paul Thompson: »Ta sposobnost delati povezave med ločenimi sferami življenja je notranja moč ustne zgodovine pri razvoju zgodovinske interpretacije. Pri proučevanju prehanja od ene kulture k drugi, v času ali preko migracije, ne samo, da lahko preučujemo te kulture ločeno, lahko tudi opazujemo poti, ki jih posamezniki izberejo od ene kulture k drugi.«¹⁶ Prepletenost tradicije in modernosti, oddaljenosti in bližine, ohranjanja in spreminjanja nam odstirajo načini raziskovanja migracijskih procesov, kot sta ustna zgodovina in analiza korespondenc, ki tudi pri nas dobivajo svoje zagovornike in praktike.¹⁷ Tako migracijske izkušnje brezimnih množic počasi sestavljajo konkretne

¹⁶ Paul Thompson, *The Voice of the Past, Oral History*, Oxford, New York: Oxford University Press, 1988, str. 257.

¹⁷ Gl. Aleksej Kalc, Pisma in magnetofonski trakovi kot komunikacijska sredstva in viri za preučevanje izseljevanja: primer tržaške družine v Avstraliji, *Dve domovini/Two Homelands* 20, 2004, 153–174. Za uporabo korespondence v sodobnem zgodovinopisju, gl. Oto Luthar, *O žalosti niti besede, Uvod v kulturno zgodovino velike vojne*, Ljubljana: Založba ZRC, 2000.

individualne in družinske zgodbe, teorija in zgodovina migracij pa pridobivata neprecenljiv vpogled v subjektivne realnosti in socialne organizacije migrantov. Poleg tega nam ti viri omogočajo, da se oddaljimo od uveljavljenega pogleda na migrante kot na homogene skupine, ki jih določata etnična in razredna pripadnost, kot so Poljaki, Slovenci, Italijani ... in skromni nekvalificirani delavci. Omogoča nam izostriti perspektivo, v kateri se migranti pokažejo kot posamezniki s povsem različnimi odzivi na edino skupno okoliščino, to je nov ekonomski in socialni red, s katerim so soočeni. Kot poudarja John Bodnar in smo tako nazorno zagledali v opisu Pepičinega prihoda v Cleveland, se priseljenci »niso stikali skupaj kot skupine tujcev ali delavcev, ampak so bili dejansko močno razdrobljeni po različnih enklavah glede na notranje statusne položaje, ideologijo in usmeritev. Pomembna posledica skupinske razdrobljenosti je v tem, da resnična dinamika, ki je pojasnjevala prilagoditev priseljencev, ni bila preprosto v odnosu priseljenke in ameriške kulture ali v točki, kjer so se v tujini rojeni delavci srečali z industrijskimi menedžerji, pač pa je bila na vseh točkah, kjer so se priseljenke družine soočale z izzivi kapitalizma in modernosti: v domovini, v soseski, v šoli, na delu, v cerkvi, v družini in v bratski dvorani.«¹⁸

V zadnjih desetletjih, in Bodnar je veliko prispeval k temu, se je pozornost raziskovalcev migracijskih fenomenov preusmerila iz asimilacijskega modela k pluralističnemu, torej od znane definicije migrantov, kot »uprooted«, k sodobnejši definiciji migrantov, kot »transplanted«.¹⁹ S tem se je tudi zanimanje iz dežele priselitve razširilo na dežele izselitve, kar je pomembno dopolnilo perspektivo raziskovalcev in obogatilo njihove rezultate. Tako vidijo zgodovinarji migracij, kot poudarja Samuel L. Bailey, »bolj kompleksen, dinamičen in odprt proces, ki se je začel v domači vasi in nadaljeval zunaj nje z migracijo, z vključitvijo v deželo gostiteljico in s sociokulturno prilagoditvijo. Ne predpostavljajo več enega samega rezultata, kot je asimilacija, zaključek procesa po določenem časovnem obdobju, ali neizogibnosti oziroma ireverzibilnosti določenih vzorcev interakcije. Ekonomske, socialne in politične strukture – kot tudi kulture domačih vasi – postanejo sestavni del razlag, kaj se je posameznikom v tujini zgodilo. Skupnosti, ki pošiljajo, in skupnosti, ki sprejemajo, so konceptualno povezane v okviru analize, ki tem raziskovalcem omogoča, da preučujejo istočasni vpliv kulturnega vztrajanja in spreminjanja.«²⁰

Za razumevanje migrantske izkušnje moramo imeti vpogled v gradivo, ki predstavlja

subjektivno perspektivo aktivnih posameznikov v zapleteni, nikakor ne linearni dinamiki.

¹⁸ John Bodnar, *The Transplanted, A History of Immigrants in Urban America*, Bloomington: Indiana University Press, 1985, str. XVII.

¹⁹ Gre za knjigi, ki sta pomembno prispevali k utemeljitvi in popularizaciji asimilacijskega oziroma pluralističnega modela migracijskega procesa. S svojima naslovoma sta metaforično nazorno opredelili bistvo obeh modelov: *The Uprooted*, torej »izkoreninjeni«, avtorja Oscarja Handlina je prvič izšla 1951, *The Transplanted*, torej »presajeni«, avtorja Johna Bodnarja pa dobrih trideset let pozneje, 1985.

²⁰ Samuel L. Bailey, *Immigrants in the Lands of Promise, Italians in Buenos Aires and New York City, 1870 to 1914*, Cornell: Cornell University Press, 1999, str. 10–11.

Baily in Ramella navajata nekatera vprašanja, ki nas zanimajo pri proučevanju subjektivnih procesov migracij. »Zakaj se posamezniki v tej veliki drami odloči migrirati, medtem ko se mnogi ali celo večina prebivalcev njihovega domačega mesta odloči ostati? Kako si izberejo cilj? Kako najdejo prostor za življenje, delo in prijatelje? Kako se družijo med seboj in s pripadniki družbe gostiteljice? Kako se kot sodelujoči v migrantskem procesu spremenijo? Kaj se zgodi njihovi tradicionalni kulturi, njihovim družinskim in vaškim vezem ter njihovim osebnim prepričanjem in težnjam čez čas?«²¹

Na seznam bom dodala še niz vprašanj, ki se navezujejo na posameznike, predvsem družinske člane, ki so ostali, pa so prav tako vpleteni v migrantsko izkušnjo. Kaj pomeni za tiste, ki so ostali, odhod njihovih družinskih članov? Kako si organizirajo življenje, s čim zapolnijo praznine, ki so ostale za ljudmi, kdo jim pomaga pri delu? Kako ohranjajo vezi in prijateljstva tistih, ki so odšli, in z njimi? Kakšen je njihov status v ožji skupnosti, ko imajo migrante »pri hiši«, kakšne vaše vezi ohranjajo? Kako se spremenijo njihova osebna prepričanja, težnje in čustvovanja? In seznam še ni končan, saj se odpira niz vprašanj, povezanih s specifično migrantsko komunikacijo med tistimi, ki so odšli, in onimi, ki so ostali. Lahko rečemo, da je to srečna okoliščina, saj prav zaradi fizične ločenosti migrantska korespondenca sploh obstaja.

Slika 7: Mama Helena in hčerka Pepica leta 1928

²¹ Samuel L. Baily, Franco Ramella, nav. delo, str. 2.

Pri uporabi migrantske korespondence za raziskovalne namene so potrebni razmisleki, kako reprezentativna je neka korespondenca za splošno migrantsko izkušnjo in kako točna oziroma preverljiva so dejstva v pismih. Ker so pisma največkrat osebna in intimna, je zadnji premislek pogosto nepotreben, saj so prav osebna doživljanja in čustvovanja korespondentov njihova vrednost. Še več, vedeti moramo, da je vsak zgodovinski vir, ki izhaja iz človeške percepcije, subjektiven in da tako ustna zgodovina kot analiza korespondenc samo bolj jasno in nedvoumno opozarjata na to. Povsem jasno je tudi, da pisem ne moremo brati kot nujno nepristranskih, resničnih in iskrenih izpovedi misli in čustev podpisanega. Pismo je vedno socialno kontekstualizirano in sestavljeno tako, da »izpolni pričakovanja prejemnika, kot si jih pisec predstavlja.«²² Glede reprezentativnosti pa velja upoštevati, da je posploševanje možno takrat, ko imamo možnost analizirati več migrantskih korespondenc ali primerjati to, kar je pri nas na razpolago, z obsežnim opusom tovrstnih raziskav, ki so bile že narejene v Evropi in drugod. O tem je obširno pisal Marjan Drnovšek, ki v svojih delih pogosto analitično in ilustrativno uporablja korespondenco in druge osebne vire.²³ Terminološko svetuje, da je zaradi obojestranskega pošiljanja in prejemanja najbolje, »da se za pisma in druge oblike dopisovanja z migracijskega področja uporablja oznaka izseljenska korespondenca, saj so izseljenska pisma s formalnega vidika le pisma izseljencev, kar odgovori domačih, sorodnikov, znancev, prijateljev in uradnih institucij niso. Mogoče bi bila boljša oznaka selitvena korespondenca oziroma s tujko migracijska korespondenca, vendar je v Sloveniji v praksi izraz izseljenski uporabljen v najširšem pomenu besede in vključuje pojav kot celoto, to je izseljevanje in priseljevanje, in vse, kar sledi v odnosu med novim in starim svetom.«²⁴ Termin migrantska korespondenca je po mojem mnenju primernejši od izseljenske korespondence iz istega razloga, kot je termin migrantska izkušnja primernejši od izseljenske izkušnje. Kot je očitno iz korespondence družine Udovič-Valenčič-Hrvatini, so za migrantsko izkušnjo pisma, ki potujejo čez ocean v eno smer, prav tako pomembna kot tista, ki potujejo v drugo. Pravzaprav skupaj tvorijo celoto in razkrivajo dinamiko, pri kateri so snakopravno udeleženi tako tisti, ki so odšli, kot tisti, ki so ostali. Za preučevanje subjektivnih procesov migracij s pomočjo družinskih korespondenc, intervjujev, življenjskih zgodb in drugih osebnih gradiv je celo v primeru, ko proučujemo življenje posameznikov v njihovem novem domu, morda bolj primeren termin migranti kot pa izseljenci, ker je manj zavajajoč oziroma redukcionističen.

²² Paul Thompson, nav. delo, str. 104.

²³ Gl. *Usodna privlačnost Amerike: Pričevanja izseljencev o prvih stikih z novim svetom*, Ljubljana: Založba Nova revija (Korenine), 1998; *Pot slovenskih izseljencev na tuje, Od Ljubljane do Ellis Islanda – otoka solza v New Yorku, 1880–1924*, Ljubljana: Založba Mladika, 1991, in *Pismo Apolonije Noč od Sv. Jožefa/St. Joseph, Minnesota (1855), Dve domovini/Two Homelands* 18, 2003, 63–81.

²⁴ Marjan Drnovšek, *Osebno in javno v izseljenski korespondenci, Dve domovini/Two Homelands* 20, 2004, str. 117.

Drnovšek definira tudi pomembnost oziroma vrednost migrantske korespondence, kjer upošteva dva kriterija, »ohranjenosti obojestranske korespondence v daljšem časovnem obdobju in bogastvu vzporednih virov, ki nam omogočajo analiziranje korespondence v kontekstu prostora in časa.«²⁵ Po obeh kriterijih je družinska korespondenca družine Udovič-Valenčič-Hrvatini velike vrednosti, saj je oboje in celo »štiristranska« v časovnem obdobju, ki se razteza skozi več kot trideset let, dopolnjujejo pa jo osebna pričevanja družinskih članov iz Clevelanda in Jelšan. V njej je vsebovana reprezentativna migrantska izkušnja, ki zahteva nadaljnje poglobljeno proučevanje. Kajti, kot poudarja Drnovšek, izseljenstva »ne predstavljajo samo organizacije, društva, ohranjanje slovenske istovetnosti v tujini, problematika asimilacije, stiki s staro domovino ipd., ampak zlasti ljudje, izseljenci in njihovi potomci in vsi ostali bližnji in daljni, ki so ostali v stari domovini. Zlasti ti so doživljali svoje in samo njim usojene zgodbe, ki so se, če so se, ohranile le v zapisih, ki jih običajno najdemo v pismih. Zato nam morajo pisma vzbujati večjo radovednost, kot jim jo navadno posvečamo.«²⁶

EPILOG

Pepica Valenčič je po materini smrti nadaljevala z rednim pisanjem v Jelšane, le da sta naslovnika postala brat Ivan in njegova žena Elka. Marca 1941 jima je čestitala ob rojstvu hčerke Cilke in Elki dajala nasvete, kako naj pazi nase, pri tem pa obujala spomine: *kolko solz sem prelila za mojo mamo vsakokrat, ko nisem imela nobenega tudi v bolnišnici ko sem bila od gasa zmešana sem klicala njeno ime. A tudi danes se niso še solze posušile. Zmiraj sanjam od njih, pa ko pridem domov ne najdem jih več doma v hiši pa jih iščem na pokopališču. Pa v sanjah si očetov grob hitro najdem od mame pa ga nemorem. Zato te prosim piši mi kje so mama pokopani, če so blizu pokojnega očeta.* Poleg besed so od 1940 dalje čez ocean redno potovali paketi s hrano, obleko in obutvijo, s katerimi je Pepica dragim v Jelšanih pomagala prestatii vojno in povojno pomanjkanje. Novembra 1950 je napisala: *Prva leta, ko sem sem prišla, ko ni Jože tri leta in pol delal. Tako sem bila slaba, če bi se imela na koga obrnit, bi tudi jaz prosila. Pa vsi smo bili ednaki siromaki. Kako me je bolelo, ko nisem mogla mami nič pomagat. Čakat smo mogli boljše bodočnosti, in res, časi so se spremenili, da tisti, ki je zdrav in dela tudi lahko po človeško živi. Razmere so se izboljšale seveda na kakšen račun, na račun vojne. Vi pa še danes čakaste.*

Poleti 1960 je po tridesetih letih obiskala Jelšane s svojima otrokoma Cilko in Joškom. Ko je bila košnja končana in se je izteklo poletje, je odpotovala nazaj v Cleveland.

²⁵ Prav tam, str. 120.

²⁶ Prav tam, str. 143.

Slika 8: *Pepica, sin Joe in hčerka Cecilia pred domačo hišo v Jelšanah leta 1960.*²⁷

²⁷ Od desne proti levi: brat Ivan, Pepica z otrokoma, hčerka Cecilia-Cilka in pred njo stoječi šestletni sin Joe-Joško, ter Ivanovi otroci, Cilka, Miro in Rado.

SUMMARY

THE SUBJECTIVE REALITY OF MIGRATION PROCESSES: TO READ,
LISTEN TO AND TO UNDERSTAND MIGRANTS' EXPERIENCES

Mirjam Milharčič Hladnik

The correspondence of the family Udovič-Valenčič-Hrvatini span over many decades among the mother Helena and her youngest son Ivan in Jelšane (Slovenia) and her other three children who emigrated to Americas. Her son Josip left for Cleveland in 1923 and her daughter Pepica joined him in 1930. Her oldest son Anton left for Buenos Aires (Argentina) in 1926. In the text I presented the correspondence from the period between 1930, when Pepica left home and 1940, when mother Helena died. The letters were exchanged mainly between Pepica and mother Helena, though all members of the family were involved.

I find the correspondence intimate and emotional on one hand and restrained and reserved on the other. It is emotional where they write about how much they love and miss each other, regardless if the letter was written by the mother, the son or the daughter. And it is restrained when they write how difficult and miserable life conditions were, no matter if the letters were written in Cleveland, Buenos Aires or Jelšane. They all tried to make the decade of economic depression and political oppression look bearable and manageable. In this regard, it is interesting that the correspondence shows almost no descriptions of the social context of the USA or Argentina. There are no descriptions of everyday life, people, habits, culture in these far away lands. There are, on the other hand, a lot of descriptions of the encounters with the people from the same village and Jelšane local area who were also immigrants. Sometimes it looks they lived very much similar life as they would have lived it back home.

However, I included in the analysis of the family correspondence the narratives of Pepica's children, which I collected and taped in Cleveland in 2002. From their narratives a very different picture emerged. They described their mother as very involved with the Slovenian language, culture, tradition and community. At the same time, they described her also as a modern, English speaking woman, who sent them to the summer art courses at The Cleveland Museum of Art. Here I show how valuable is the combination of the migrants' correspondence and the oral history for the understanding of the migration processes. It provides a broad picture and insight of migration experiences of individuals and their families at home and at home away from home from different perspective: the immigrants are not seen as clusters of aliens defined by their ethnicity and working capabilities but as individuals, who made the decisions in different ways and achieved different results.

The correspondence offers an important material for the research of the subjective reality of Slovenian migration processes. It shows that the participants of the migration process – those, who left and those, who stayed – were active, dynamic individuals, who made ambitious decisions taking into account the historical circumstances, but also their personal preferences. The migration correspondence is together with the oral history, life stories and interviews, an indispensable source of relevant information on the intimate perception of the world – the “new” and the “old” one.